

Ze zjawisk współczesnego języka

Skoczyć po rozum do głowy — potocyzm czy przeżytek frazeologiczny?

Z lektury nowszych słowników ogólnych wynika, że tytułowy zwrot wchodzi w skład rozbudowanego szeregu wariantów *iść po rozum do głowy*, *pójść po rozum do głowy*, *sięgnąć po rozum do głowy* i *skoczyć po rozum do głowy* w wspólnym, choć różnie definiowanym znaczeniu, na które składają się takie elementy treści, jak poprzedzone głębszym zastanowieniem się znalezienie na coś rady, znalezienie wyjścia z jakiejś trudnej sytuacji, w porę zaradzenie czemuś, co sprawia kłopoty itp. Zwykle lokuje się go pod hasłem *głowa* (PSWP) lub odsyła do hasła *rozum* (USJP). Czasem pomija się człon z czasownikiem *sięgnąć* (WSJP) lub człon z czasownikiem *iść* (ISJP). W PSWP podaje się ten szereg bez kwalifikatora, w USJP warianty z czasownikami *iść*, *pójść*, *sięgnąć* określa się jako żartobliwe, wariant zaś z czasownikiem *skoczyć* uznaje się za potoczny. Żaden z wymienionych słowników nie dokumentuje tego wariantu cytatami.

W SJPDor pod hasłem *głowa* odnotowano tylko parę wariantów *pójść*, *skoczyć po rozum do głowy* 'zacząć nad czym myśleć, wymyślić co, poradzić na co' i opatrzone je kwalifikatorem *potoczne*. Podobnie jest w SF, z tym, że *skoczyć po rozum do głowy* widnieje pod hasłem *skakać* — *skoczyć* ze zmienioną definicją 'zastanowić się, obmyślić co'.

Ze słowników frazeologicznych tylko WSF odnotowuje pod hasłem *rozum* czteroelementowy szereg *iść*, *pójść*, *sięgnąć*, pot. *skoczyć po rozum do głowy* 'zastanowiwszy się, znaleźć na coś radę, znaleźć wyjście z jakiejś sytuacji', natomiast WSFJP pod tym samym hasłem podaje parę wariantów *iść*, *sięgnąć po rozum do głowy* 'zmyślić, zreflektować się, wymyślić coś', a SFWP — parę *pójść*, *sięgnąć po rozum do głowy* 'zreflektować się, zmyślić; zastanowiwszy się, znaleźć na coś radę; wymyślić coś'. W obu tych słownikach pominięto wariant z czasownikiem *skoczyć*, co może świadczyć o jego wycofywaniu się z obiegu.

Prawdziwość tego spostrzeżenia potwierdzają SJPDor, SF oraz NKP. SJPDor dokumentuje wariant *skoczyć po rozum do głowy* dwoma cytatami z tekstów pochodzących z 2. połowy XIX wieku:

«Mój stary musiał aż skoczyć po rozum do głowy; wykroił ze skóry ogromny but, przybił go na swoich drzwiach gwoździami i kazał wypisać ogromnymi literami: Tu mieszka Łukasz Falderowicz, majster szewcki» (J.Sz. Bogucki, *Kapitałiści*, 1852); «Nie wiadomo, co począć, ktoś skoczył po rozum do głowy i przypomniał, że u burmistrza znajduje się nalewka wiśniowa» (A. Dygasiński, *Na warszawskim bruku*, 1885). W SF mamy ten sam cytat z *Kapitałistów Boguckiego*, co w SJPDor. Z informacji podanych w NKP wynika, że wariant *skoczyć po rozum do głowy* funkcjonował w polszczyźnie od początku XIX wieku do połowy wieku XX. Odnotował go już Linde (1806), używali tacy pisarze, jak Prus (*Kroniki*, 1876), Reymont (*Chłopi*, 1904), Kaden-Bandrowski (*Zawody*, 1911), Wiech (*Z bukietem w rękę*, 1949), znany był redaktorem książki (1972).

Zwrot *skoczyć po rozum do głowy* jako najstarszy wariant szeregu *iść*, *pójść*, *sięgnąć*, *skoczyć po rozum do głowy* nie jest dziś potoczny (jak tego chcą WSF i USJP), lecz przeżytkiem frazeologicznym.

Stanisław Bąba

Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Rozwiązanie skrótów

ISJP: Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000. — NKP: Nowa księga przysłów i wyrażań przysłowiowych polskich. W oparciu o dzieło Samuela Adalberga opracował Zespół Redakcyjny pod kierunkiem Juliana Krzyżanowskiego, t. 3, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972. — PSWP: Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1994–2005. — SF: S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, PW «Wiedza Powszechna», Warszawa 1967–1968. — SFWP: S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001. — SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969. — USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003. — WSF: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, opr. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005. — WSFJP: P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Świat

Książki, Warszawa 2003. — WSJP: Współczesny słownik języka polskiego, red. B. Dunaj, t. 1–2, Wydawnictwo Langenscheidt Polska, Warszawa 2007.